

КРИТЕРІЙ ТА ПОКАЗНИКИ ДІАГНОСТУВАННЯ РІВНІВ РОЗВИНЕНОСТІ МЕТОДИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВИКЛАДАЧІВ ВІЙСЬКОВО-СПЕЦІАЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН У ВИЩИХ ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

У статті обґрунтовуються критерії та показники діагностування рівнів розвиненості методичної компетентності викладачів військово-спеціальних дисциплін у вищих військових навчальних закладах. Визначені критерії та їх показники у комплексному застосуванні достатньо повно розкривають методичну компетентність викладачів військово-спеціальних дисциплін, як суб'єктів професійно-педагогічної діяльності.

Ключові слова: методична компетентність викладачів військово-спеціальних дисциплін, критерії та показники діагностування розвиненості методичної компетентності.

В статті обґрунтовуються критерії та показники діагностування рівнів розвиненості методичної компетентності викладачів військово-спеціальних дисциплін у вищих військових навчальних закладах. Визначені критерії та їх показники у комплексному застосуванні достатньо повно розкривають методичну компетентність викладачів військово-спеціальних дисциплін, як суб'єктів професійно-педагогічної діяльності.

Ключевые слова: методическая компетентность преподавателей военно-специальных дисциплин, критерии и показатели диагностирования развития методической компетентности.

Актуальність статті. Підвищення ефективності функціонування системи вищої військової освіти неможливе без дослідження проблеми розвитку професійно-педагогічної компетентності викладачів військово-спеціальних дисциплін у вищих військових навчальних закладах (далі ВВНЗ). Важливою підпроблемою є розвиток методичної компетентності, при цьому характерною особливістю професійно-педагогічної діяльності цих викладачів є наявність значного практичного військово-професійного та життєвого досвіду, володіння на високому рівні знаннями, навичками та уміннями у військово-професійній сфері. Але, на жаль, має місце відсутність у переважній більшості з них педагогічної освіти та як наслідок – брак методичних знань, навичок, умінь і здатностей як педагогів.

На сьогодні відсутні узагальнені системні дослідження визначення рівнів і характеру розвиненості методичної компетентності викладачів військово-спеціальних дисциплін. Виходячи з того, що нині не існує методів безпосереднього виміру професійно важливих якостей, які входять у склад методичної компетентності, тому оптимальною оцінкою є порівняння результатів показників її складових. Таким чином постає питання щодо обґрунтування критеріїв і показників діагностування рівнів розвиненості методичної компетентності викладачів військово-спеціальних дисциплін.

Аналіз результатів останніх досліджень. Різні аспекти військово-навчального процесу у ВВНЗ та шляхи його вдосконалення викладені у працях Г.М. Артюшина, О.В. Барабанщикова, А.В. Галімова, О.В. Діденка, Д.В. Іщенко, А.О. Лігоцького, В.І. Пліска, М.І. Науменка, М.І. Нецадима, В.В. Райка, В.М. Телелима, Г.Х. Яворської, В.В. Ягупова та ін.

Проблема формування професійної, методичної, психолого-педагогічної та предметної видів компетентності фахівців стали центром уваги дослідників (В.А. Адольф, Р.В. Ваврик, О.І. Гура, І.А. Зязюн, Н.В. Кузьміна, Л.В. Олійник, В.І. Свистун, А.В. Хуторський, В.В. Ягупов та ін.).

Аналіз дисертаційних досліджень з проблеми підготовки викладачів за останні роки показує, що у них розглядалися питання: розвитку професійної готовності викладачів загальновійськових дисциплін у ВВНЗ (Р.В. Ваврик); розробки методики формування методичної компетентності майбутніх офіцерів військ зв'язку в процесі практичної підготовки (Л.В. Олійник); розвитку методичної компетентності середнього професійного навчального закладу в умовах післядипломної освіти (Т.С. Кочарян); формування методичної компетентності викладачів спеціальних дисциплін вищих аграрних навчальних закладів (С.В. Толочко); розвитку професійної компетентності викладачів спеціальних дисциплін закладів ПТО у

системі післядипломної освіти (Л.І. Шевчук); формування адаптаційної готовності цивільних викладачів до педагогічної діяльності у ВВНЗ (В.О. Цибулько); професійно-педагогічної адаптації молодих викладачів аграрних ВНЗ (Л.П. Хахула); педагогічної підготовки викладачів спеціальних дисциплін і майстрів виробничого навчання ПТНЗ у системі післядипломної освіти (Ю.І. Торба); управління якістю професійної діяльності викладачів ВНЗ I-II рівнів акредитації (В.М. Радченко).

Водночас залишаються не розкритими проблемні питання обґрунтування критеріїв і показників діагностування розвиненості методичної компетентності викладачів військово-спеціальних дисциплін у ВВНЗ, це і визначило мету написання даної статті.

Виклад основного дослідницького матеріалу. На основі аналізу наукової літератури нами було з'ясовано, що складовою професійно-педагогічної компетентності викладачів військово-спеціальних дисциплін є методична компетентність, яка представляє інтегральне інтелектуальне, професійно-педагогічне та особистісне утворення, яке ґрунтується на системі знань у галузях педагогіки, психології та військових (спеціальних) наук, методичних навичках, уміннях і здатностях, професійно важливих і суб'єктивних якостях, актуалізується у процесі здійснення професійно-педагогічної діяльності, у межах якої виявляється система методичних знань, умінь і навичок, педагогічних здатностей та якостей.

Виходячи з того, що методична компетентність викладачів військово-спеціальних дисциплін у ВВНЗ виявляється під час здійснення практичної діяльності, то вона і має діагностуватись під час її здійснення. Таким чином, постає питання розробки системи обліку результатів розвиненості методичної компетентності для виміру наявного стану її сформованості та на основі цього стану шляхом порівняння встановлення рівнів її розвиненості. Під системою обліку результатів ми розуміємо багаторівневу впорядковану шкалу оцінювання методичної компетентності з певними критеріями та показниками. Постає завдання щодо визначення критеріїв і показників її діагностування. Визначивши основні ознаки, за допомогою яких можна діагностувати методичну компетентність, ми зможемо стверджувати про наявний і

досягнутий рівні. Від обґрунтованого та виваженого вибору критеріїв і показників діагностування рівнів розвиненості методичної компетентності буде залежати обґрунтованість діагностичних процедур, що в подальшому надасть можливість виважено розробити методіку розвитку та оцінювання, з обґрунтуванням ефективних організаційно-педагогічних умов її розвитку.

Критерій (в перекладі з грец. *kriterion* – засіб судження, переконання, міра) – “мірило для визначення, оцінки предмета чи явища; ознака, взята за основу класифікації” [3, с. 196]. У найбільш загальному вигляді критерій – це важлива й визначальна ознака, яка характеризує різні якісні аспекти явища та його сутність. Показник – кількісна характеристика цього явища, яка дає змогу зробити висновок про його стан у динаміці. Таким чином, критерій – це поняття ширше, ніж показник, а отже, можлива ситуація, коли при одному критерії існує ціла низка показників. Разом із тим критерій і показник тісно взаємопов'язані: науково обґрунтований вибір критерію значною мірою зумовлює правильний вибір системи показників і навпаки, якість показника залежить від того, наскільки він повно й об'єктивно характеризує прийнятий критерій [1, с. 145].

Критерії оцінювання мають відповідати певним вимогам. На думку В. М. Вергасова, такими вимогами можуть бути:

– об'єктивність: критерій має бути функцією особистісних характеристик суб'єкта, який користується ним. Його дотримання забезпечується вибором таких елементарних складових даного критерію, які можна однозначно оцінювати у найбільш простій системі – двійковій (так – ні);

– ефективність: критерій має найбільш повно відображати чинники, які впливають на оцінюваний параметр навчального процесу, що забезпечується за рахунок множинності елементарних критеріїв;

– надійність і висока достовірність: забезпечується достатньою статистикою оцінок за даним критерієм;

– спрямованість критерію: критерій має бути спрямований на управління одним або одночасно декількома видами діяльності. Підходи до визначення критеріїв можуть бути різними [2, с. 35–36].

У дисертаційній роботі Н.Ю. Самойленко визначає п'ять основних критеріїв оцінювання методичної

компетентності майстрів виробничого навчання ПТНЗ: мотиваційний (потреби, мотиви, інтереси); інтелектуальний (володіння психолого-педагогічними, професійними, власне методичними знаннями); діяльнісний (уміння й досвід вирішення методичних завдань з виробничого навчання); технологічний (техніко-технологічні вміння і професійні здатності); рефлексивний (професійна самооцінка, саморефлексія, професійна “Я-концепція”) [6, с. 120–121].

В.І. Орлов з метою оцінювання результатів підготовки тих, хто вчиться, виділяє такі критерії: когнітивний, діяльнісний та особистісний.

Когнітивний критерій ґрунтується на кількісних і якісних показниках ефективності процесу навчання, прийнятих у педагогіці (поповнення (збільшення) знань (у порівнянні з вихідним станом знань; реальний обсяг знань (у порівнянні з вимогами стандарту; актуалізація знань при вирішенні пізнавальних і практичних завдань; застосування знань у нових ситуаціях; ефективність використання знань у практичній діяльності).

Діяльнісний критерій дозволяє оцінювати ступінь сформованості пізнавальних і практичних умінь (їхній обсяг (у порівнянні з еталонним переліком, що витримується у загальноосвітньому стандарті); засвоєння опорної теоретичної основи вміння; повнота операційного складу кожного вміння; інтегрованість (комплексність); стійкість; гнучкість (перенесення уміння у нові ситуації); дієвість уміння).

Особистісний критерій дозволяє оцінювати аксеологічний характер навчальної діяльності (мотиви навчання; особистісний сенс отриманих знань, задоволеність процесом навчання, етичні установки у професії; динаміку інтелектуального й фізичного розвитку; характер відносин з колегами-курсантами, викладачами; готовність до самоосвіти) [5, с.35].

Л.В. Олійник вважає, що структура методичної компетентності командира взводу військ зв'язку направлена на здійснення мети його професійної діяльності – організації навчально-виховного процесу у військовому підрозділі й являє собою єдність 4-х критеріїв – когнітивного, операційно-дійового, особистісного та інтегративного [4, с.115–116].

Н.В. Соловова у структурі методичної компетентності викладачів ВНЗ виділяє критерії оцінювання методичної компетентності – мотиваційно-цільовий, когнітивний, операційний, аналітико-рефлексивний і творчий [7].

С.В. Толочко у дисертаційній роботі в структурі методичної компетентності виділяє такі критерії: змістовий, операційний, мотиваційно-стимулюючий з показниками (сформованість знань, умінь і навичок, наявність потреб, бажань, професійного інтересу) їх сформованості [8].

Здійснивши аналіз наукової літератури та шляхом співставлення структур і специфіки методичної компетентності фахівців різних професій нами було з'ясовано, що методична компетентність викладачів військово-спеціальних дисциплін у ВВНЗ складається з ціннісно-мотиваційного, емоційно-вольового, когнітивного, праксиологічного, суб'єктного компонентів і професійно-важливих якостей. Відповідно, в системі вимірників означеної компетентності мають бути характеристики, які відображають ці складники в цілісній єдності.

Ціннісно-мотиваційний критерій є важливим, а іноді і вирішальним щодо розвитку методичної компетентності викладачів військово-спеціальних дисциплін, оскільки він відображає наявність мотиву та потреби у досягненні цілей, визначає основні цінності та цілі педагогічної діяльності, характеризує ставлення викладачів до методичної діяльності, їх готовність і зацікавленість у виконанні методичної роботи, визначає наявність мотиву до підвищення методичної кваліфікації, дає усвідомлення цінності методичної культури.

Показниками цього критерію нами визначено:

– інтерес – зацікавленість займатися методичною діяльністю у ВВНЗ, співставлення особистісного та професійно-педагогічного досвіду з досвідом колег, інтерес в отриманні нових знань з сучасних методик навчання, у набутті інноваційного досвіду, педагогічного досвіду колег;

– потреби – розуміння цінності методичних знань у здійсненні практичної діяльності та у подальшому професійному зростанні, потреба у розширенні професійно-педагогічних знань, навичок, умінь і здатностей, в отриманні нових методичних знань, засвоєнні передового досвіду у методиці, в оволодінні сучасними методами

педагогічної діяльності; наявність спонукальних професійно важливих потреб (бажання досягти успіху, самореалізація, самовираження та самоствердження у методичній діяльності);

– мотиви – внутрішні (усвідомлення необхідності професійного зростання (кар'єрного зростання), визнання професійно-педагогічних та особистісних досягнень з боку педагогічної спільноти (прагнення утвердитись у професійній групі колег), потреба у саморозвитку, самовдосконаленні, в реалізації особистісного та професійно-педагогічного потенціалів) і зовнішні (організаційні, економічні, соціальні тощо);

– цілі – досягнення успіху в професійно-педагогічній діяльності (отримання визнання з боку держави, керівництва Міністерства оборони України, керівництва ВВНЗ, педагогічної спільноти, наявність односторонніх).

Емоційно-вольовий критерій характеризує якості викладача військово-спеціальних дисциплін, які забезпечують успішність здійснення методичної роботи в різних умовах.

Показниками емоційно-вольового критерію нами визначено:

– володіння технологіями, прийомами та засобами збереження внутрішньої рівноваги (самоконтроль) та емоційного відновлення (самокорегування) у процесі методичної діяльності;

– здатність керувати навчально-пізнавальними діями курсантів (слухачів) і володіти ініціативою в процесі організації різних навчально-виховних заходів;

– витривалість нервово-фізіологічної сфери, емоційна рівноваженість і стресостійкість;

– розвиненість вольових якостей (самовладання, витримки, впевненості, твердості характеру, самостійності);

– здатність до гнучкості під час організації своєї професійно-педагогічної діяльності;

– сформованість педагогічного такту;

– наявність відчуття задоволення від виконання методичної роботи.

Когнітивний критерій – наявність системи знань у таких сферах: загальнолюдській, загальнонауковій, психолого-педагогічній, загально-професійній, фаховій і найголовніше – методичній роботі та в сфері військово-

спеціальної дисципліни, яку педагог викладає.

Показниками когнітивного критерію нами визначено:

– психолого-педагогічні знання;

– військово-професійні знання (фахові знання);

– знання з військово-спеціальних дисциплін;

– загальнометодичні знання;

– предметно-методичні знання.

Праксиологічний критерій включає у себе професійно-педагогічні та методичні навички, уміння й здатності, професійно-педагогічний, методичний і життєвий досвід, які дають можливість з'ясувати сформованість і розвиненість оволодіння методичними навичками та уміннями, практичним застосуванням нових методик, досвідом методичної діяльності.

Показниками праксиологічного критерію нами визначено:

– здатність організовувати та приймати участь у науково-методичній роботі (участь у створенні стандартів вищої освіти, написанні підручників, навчальних і навчально-методичних посібників, обґрунтування навчально-методичної та організаційно-плануючої документації на кафедрі, розробка планів і методичних розробок щодо проведення навчальних занять з військово-спеціальних дисциплін, тощо);

– здатність здійснювати експертну оцінку науково-методичних документів з військово-спеціальних дисциплін;

– здатність діагностувати цілі навчання та виховання курсантів (слухачів) у процесі викладання військово-спеціальних дисциплін;

– здатність вільно володіти активними та спеціальними методами навчання у процесі викладання військово-спеціальних дисциплін;

– здатність забезпечувати сприятливий морально-психологічний клімат у колективі курсантів (слухачів);

– уміння комплексно використовувати сучасні технічні засоби навчання у навчальному процесі;

– організаційно-методичні уміння щодо викладання військово-спеціальних дисциплін;

– уміння застосовувати в педагогічній практиці сучасних методик викладання військово-спеціальних дисциплін;

Питання педагогіки

– здатність здійснювати педагогічну взаємодію з курсантами (слухачами) на рівні співпраці у процесі викладання військово-спеціальних дисциплін;

– наявність індивідуального стилю методичної роботи під час викладання військово-спеціальних дисциплін;

– творча активність у методичній діяльності, створення авторських методик з викладання військово-спеціальних дисциплін;

– уміння готуватись до проведення та проводити лекційні заняття (семінарські, групові та практичні заняття, групові вправи) з військово-спеціальних дисциплін;

– уміння організувати, керувати та проводити самостійні заняття з військово-спеціальних дисциплін під керівництвом викладача;

– уміння здійснювати перевірку результатів практичних занять з військово-спеціальних дисциплін використовуючи електронно-обчислювальну техніку;

– уміння здійснювати підготовку слухачів, організувати роботу з відпрацювання науково-методичних матеріалів для проведення командно-штабних навчань (тактичних і тактико-спеціальних) навчань;

– уміння виконувати обов'язки на посадах керівництва та посередницького апарату, здійснювати оцінювання дій курсантів (слухачів) на визначених посадах під час проведення командно-штабних (тактичних, тактико-спеціальних) навчань;

– уміння готуватись до проведення та проводити військові ігри;

– уміння проводити консультації з курсантами (слухачами) з військово-спеціальних дисциплін;

– уміння проводити захист курсових робіт з військово-спеціальних дисциплін;

– уміння перевіряти контрольні розрахунково-графічні (графічні) задачі з військово-спеціальних дисциплін, у тому числі на картах;

– уміння проводити диференційовані заліки (заліки за змістовні модулі) з військово-спеціальних дисциплін;

– уміння організувати та здійснювати керівництво військовим (флотським) стажуванням;

– уміння проводити захист звітів курсантів (слухачів) з військового (флотського) стажування;

– уміння здійснювати керівництво, консультування та рецензування кваліфікаційних робіт освітньо-кваліфікаційного рівня магістр (спеціаліст, бакалавр);

– уміння здійснювати керівництво підготовкою слухачів за екстернатною формою підготовки;

– уміння оцінювати курсантів (слухачів) під час проведення державних іспитів із захисту кваліфікаційних робіт;

– уміння оцінювати курсантів (слухачів) під час проведення комплексного-державного екзамену (у тому числі і на карті);

– уміння керувати тими, хто здобуває науковий ступінь шляхом самостійної роботи, в якості наукового керівника;

– уміння оцінювати знання ад'юнктів та здобувачів наукового ступеня під час проведення кандидатських іспитів з військово-спеціальних дисциплін;

– уміння рецензувати реферати кандидатів до ад'юнктури, доповідей кандидатів до докторантури;

– уміння здійснювати керівництво ад'юнктами та консультування докторантів;

– уміння організувати роботу, здійснювати керівництво та взаємодію з курсантами (слухачами) при виконанні обов'язків куратора навчальної групи;

– уміння здійснювати наставництво над викладачами військово-спеціальних дисциплін з стажем педагогічної діяльності до 3-х років.

Суб'єктний критерій є інтегральним, оскільки діяльність викладача військово-спеціальних дисциплін у ВВНЗ спрямована на інших суб'єктів навчально-виховного процесу – курсантів (слухачів). У процесі здійснення педагогічної діяльності виникає потреба постійно рефлексувати, оцінювати педагогічні ситуації, вчинки, поведінку та реакцію курсантів (слухачів); власні можливості, стани, поведінку та вчинки, вірогідні результати, а також і наслідки цих дій, передбачувати та врахувати як це буде оцінено іншими суб'єктами навчально-виховного процесу.

Показниками суб'єктного критерію нами визначено:

– здатність оцінювати у педагогічній діяльності поведінку, вчинки та можливості як особисту (самооцінка), так і інших суб'єктів навчально-виховного процесу;

– здатність до адекватного оцінювання результатів своєї діяльності через досягнення курсантів (слухачів) (самокритичність);

– здатність до аналізу, прогнозування, оцінювання та прийняття рішень у нестандартних ситуаціях;

– здатність до креативних (не типових) рішень;

– оволодіння аналітичними та оціночно-інформаційними вміннями;

– методична рефлексія і саморефлексія (самоконтроль).

Таким чином, кожен з викладених нами критеріїв і показників діагностування розвиненості методичної компетентності є вкрай необхідними в методичній діяльності викладачів військово-спеціальних дисциплін у ВВНЗ. Слід зазначити, що вони тісно пов'язані між собою та є інтегральними показниками їх методичної діяльності.

Висновок. Визначені нами основні критерії та показники діагностування рівнів розвиненості методичної компетентності викладачів військово-спеціальних дисциплін та їх комплексне застосування в умовах здійснення навчально-виховного процесу дозволить об'єктивно оцінити її рівень, визначити які методичні знання, навички, уміння і здатності як педагогів потребують поглиблення та розвитку, намітити програму її удосконалення та зробити висновки щодо її ефективності.

Перспективи подальших досліджень. Визначити та обґрунтувати рівні розвиненості методичної компетентності викладачів військово-спеціальних дисциплін у ВВНЗ відповідно до розроблених критеріїв і показників діагностування їх методичної компетентності.

Література

1. Бойко О. В. Формування готовності до управлінської діяльності у майбутніх магістрів військово-соціального управління: дис. канд. пед. наук: 13.00.04 / О. В. Бойко; Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України. – К., 2005. – 244 с. + 232 с. дод. – Дві кн. одиниці.

2. Вергасов В. М. Активизация познавательной деятельности студентов в высшей школе : [учебное пособие] / Вергасов В. М. – К. : Высш. шк., 1985. – 176 с.

3. Український радянський енциклопедичний словник: в 3-х т. / [редкол.: А. В. Кудрицький (відп. ред.) та ін.]. – [2-ге вид.]. – К.: голов. ред УРЕ, 1987. – Т. 2. – 1987. – 736 с.

4. Олійник Л. В. Методика формування методичної компетентності майбутніх офіцерів військ зв'язку в процесі практичної підготовки (на прикладі загальновійськових та військово-спеціальних дисциплін): дис. канд. пед. наук: 13.00.02 / Л. В. Олійник; Національний університет оборони України. – К., 2010. – 247 с.

5. Орлов В. И. Знания, умения и навыки учащихся / В. И. Орлов // Педагогика. – 1997. – №2. – С. 33-39.

6. Самойленко Н. Ю. Розвиток методичної компетентності майстрів виробничого навчання професійно-технічних навчальних закладів: дис. канд. пед. наук: 13.00.04 / Н. Ю. Самойленко; Ін-т професійно-технічної освіти НАПН України. – К., 2012. – 210 с.

7. Соловова Н. В. Методическая компетентность преподавателя вуза / Н. В. Соловова // Вестник Российского государственного университета им. И. Канта – 2010. – №5. – С. 52-59.

8. Толочко С. В. Формування методичної компетентності викладачів спеціальних дисциплін вищих аграрних навчальних закладів: дис. канд. пед. наук: 13.00.02 / С. В. Толочко; Національний університет біоресурсів і природокористування України. – К., 2012. – 309 с.

Ostapenko V., a senior research

THE DIAGNOSTIC CRITERIA AND DATA OF LEVELS OF THE METHODOLOGICAL COMPETENCE DEVELOPMENT OF THE TEACHERS OF SPECIAL MILITARY SUBJECTS IN HIGHER MILITARY EDUCATIONAL INSTITUTIONS

The article has analyzed the diagnostic criteria and data of levels of the methodological competence development of the teachers of special military subjects in higher military educational institutions.

It is determined that methodological competence is an integral intellectual, professional, pedagogical and personal formation that is based on a system of knowledge in the fields of pedagogics, psychology and (military) special sciences, teaching skills, aptitude and abilities, professionally important characteristics. It is actualized in the process of vocational and educational activity, within which there is a system of knowledge and teaching skills, teaching abilities and qualities.

It was found that the methodological competence of teachers of special military disciplines at high military educational institutions consists of value-motivational, emotional, volitional, cognitive and praxiological, as well as the subjective components and professionally important qualities.

Keywords: methodological competence of teachers, military special subjects, the higher military educational institutions, diagnostic criteria and data of development of methodological competence.